

Kapitola 1.

ZKLAMÁNÍ

Konec dějin se odkládá

Lidé nepřemýšlejí v číslech, faktech a matematických rovnicích, ale na pozadí příběhu, jehož vliv je tím větší, čím je ten příběh jednodušší. Každý člověk i národ si vypráví své legendy a mýty a během 20. století si globální elity v New Yorku, Londýně, Berlíně i Moskvě vytvořily pro vysvětlení minulosti a budoucnosti světa tři velké ságy: fašismus, komunismus a liberalismus. Druhá světová válka fašismus zlikvidovala a od čtyřicátých let do konce let osmdesátých se odehrával zápas komunismu s liberalismem. Když se proletářský příběh zhroutil, jediným výkladem minulosti a nezbytným průvodcem budoucnosti zůstal ten liberální – tak to přinejmenším chápala globální elita.

Je to pochopitelné, protože jen on hlásá svobodu. Tisíce let žili lidé v útlaku bez politických práv, ekonomických příležitostí a bez osobních svobod. Nemohli volně cestovat a omezená byla i výměna myšlenek a zboží. Zápas za svobodu však krok za krokem postupoval, a ta nakonec na Západě zvítězila. Demokratické vlády nahradily brutální diktátory, svobodné podnikání smetlo hospodářské restriktce, lidé se naučili myslet

sami za sebe, jít za hlasem svého srdce a opustili úzkoprsé tradice. Dřívější zdi, hradní příkopy a zadržované hranice byly nahrazeny otevřenými silnicemi, robustními viadukty a rušnými letišti.

Liberalismus netvrdí, že všechno na světě je v pořádku ani že není nutné překonávat velké překážky. Většinu planety dodnes ovládají diktátoři, a dokonce i v nejsvobodnějších zemích trpí mnoho lidí bídou, útlakem a násilím. Dobře však víme, jak na to – prosadme lidská práva, každý ať svobodně volí, osoby, zboží a myšlenky nechtě kolují celým světem. Takový svobodomyšlný ideál jen s malými odchylkami uznávali vzájemní političtí odpůrci, jako třeba američtí prezidenti George W. Bush a Barack Obama. Oba věřili, že stačí liberalizovat a globalizovat náš politicko-ekonomický řád a zajistíme všem mír i blahobyť.⁽¹⁾

Čím dříve se určitý stát připojí k nezastavitelnému pochodu pokroku, tím dříve dosáhne hospodářského růstu a ve společnosti zavládne mír. Zřejmě ještě nějaký čas potrvá, než se Severní Korea, Irák nebo Salvador začnou podobat Dánsku či americké Iowě, ale režimy, jež nehodlají otevřít své hranice i trhy a liberalizovat politiku, odsuzují svou společnost k velkému utrpení.

Od devadesátých let minulého století se tento výklad stal samozřejmostí nejen na Západě. Mnoho vlád od Brazílie až po Indii přijalo liberální recept a připojilo se k neúprosnému vývoji dějin. Opozdilci vypadali jako pravěké vykopávky. V roce 1997 napomenul americký prezident Bill Clinton čínskou vládu, že se svou neochotou osvobodit společnost staví na „špatnou stranu historie“.⁽²⁾

Po globální finanční krizi v roce 2008 nastoupilo ve světě velké rozčarování a do módy přišly opět zdi. Odpor vůči

nekontrolované imigraci a obchodní liberalizaci stále stoupá. Údajně demokratické vlády omezují nezávislost soudů, svobodu médií a své politické oponenty obviňují ze zrady. Autokraté v Turecku a Rusku zavádějí nový typ neliberální demokracie, v podstatě jde ale o diktaturu. Kdo by si však dnes troufal tvrdit, že se Číňané nacházejí na chybné straně dějinného vývoje?

Znamením doby se v roce 2016 stalo lidové hlasování za brexit v Británii a zvolení Donalda Trumpa prezidentem Spojených států – jako by vlna zklamání zaplavila obě nejvýznamnější liberální společnosti Západu. Není to tak dávno, co se Američané s Evropany pokoušeli ozbrojenou misí osvobodit Irák a Libyi od diktátorů – nyní mnoho lidí považuje liberální vizi světa za nevhodnou, v lepším případě za neuskutečnitelnou. Někteří dokonce touží po hierarchické společnosti a chtěli by si uchovat svá etnická, genderová a národní privilegia. Právem či neprávem se šíří názor, že liberalizace a globalizace jsou vlastně velkolepý podvod, spiknutí počtem nepatrné internacionální mafie, jež tak chce udržet svou ohromnou moc na úkor mas.

V roce 1938 měli lidé na vybranou tři vize dějin, v roce 1968 dvě, roku 1998 zůstala jediná a nyní to vypadá, že jsme na nule. Není divu, že po tak dlouhé době vlády nad světem je liberální elita zmatená a v šoku. Bylo příjemné udržet si jediný správný výklad dějin. Elita najednou neví, co se děje, jako by osiřela, a má děsivý pocit, že nic už nedává smysl, podobně jako to připadalo sovětským vůdcům v osmdesátých letech minulého století. Neexistuje-li rozumná alternativa na vysvětlení kolapsu, vybočily snad dějiny z předepsané cesty? Proto dnes liberálové občas propadají apokalyptickému

blouznění a připadá jim, že bez vyhlídky na šťastný konec musí dějiny skončit armagedonem. Neschopnost porozumět současnosti vyvolává katastrofické scénáře asi tak, jako kdyby někdo považoval prudkou bolest hlavy za neklamnou známku rakoviny mozku. Avšak ani brexit, ani Trump neznamenají konec civilizace.

Od zabíjení komárů k zabíjení myšlenek

Ztrátu orientace a zděšení z nadcházející katastrofy posiluje rychlý rozklad společnosti pod náporem nové techniky. Liberální politický řád fungoval v průmyslové společnosti parních strojů, rafinerií a televizních přijímačů. S informační revolucí internetu a biotechnologií dost dobře neladí. Politici ani voliči nechápu, co se děje, natož aby věděli, jak na výbušný potenciál změn reagovat. To inženýři, nikoli politické strany, vynalezli internet, pro nějž nikdo nehlasoval, a ten jako virus už od devadesátých let napadá svět a změnil jej k nepoznání. Demokratický systém se ještě nevzpamatoval z uštědřené rány a nepřipravenou elitu už čeká další šok z revoluce v podobě umělé inteligence a blockchainu.

Zdá se, že počítače natolik zkomplikovaly finanční systém světa, že se v něm jen málokdo vyzná. Pod vládou umělé inteligence mu už neporozumí vůbec nikdo. Jak to ovlivní politiku? Umíme si představit vládu, jak pokorně čeká, až jí algoritmy schválí rozpočet a daně? Fiskální politika se pod vlivem vzájemné synchronizace počítačů a vzniku kryptoměn,

jako je bitcoin, může dostat do potíží, takže bude nezbytné radikálně změnit výběr daní. Při nevypočitatelném směnném kurzu národní měny přestane mít význam zdaňovat transakce – a co když výměna zboží proběhne bez peněz? Vládám nezbyde než vymyslet nový způsob – možná daň z informace, jež se stane nejdůležitějším kapitálem a nejčastější obchodovanou komoditou. Zvládne stát takovou situaci dříve, než mu propadnou finance?

A co když biotechnologie a informační technologie přestaví nejen ekonomiku a společnost, ale i naše těla a mozky? Naučili jsme se ovládat vnější svět, ale svůj vnitřní zatím řídit neumíme. Dokázali jsme postavit přehradu a regulovat toky řek, ale zastavit stárnutí těla zatím nedovedeme. Umíme projektovat systém zavlažování, ale sestrojít mozek je doposud nad naše síly. Bzučícího komára v uchu snadno zlikvidujeme, ale noční můru z neodbytné myšlenky, která nám nedá spát, stále ještě neumíme zapudit.

Díky revolučním technologiím však dokážeme nahlížet do svého nitra a pomalu se stáváme inženýry a producenty života. Získáváme moc ovlivnit činnost mozku, prodloužit život a likvidovat neodbytné myšlenky. Důsledky těchto zásadních změn neznáme. Něco nového vynalézt, to lidem jde, ale s rozumným využitím vynalezeného mají potíže. Je daleko jednodušší vybudovat přehradu než zjistit její dopad na nesmírně složitý ekologický systém okolní krajiny. Bude snadnější regulovat myšlení než určit vliv takové manipulace na lidskou psychiku a vztahy ve společnosti.

Získali jsme moc přetvořit svět kolem nás a přestavět planetu, ale z neznalosti jsme poškodili globální ekosystém, a ten se nyní začíná hroutit. V příštím století se můžeme dopustit

stejně chyby, získáme-li možnost ovlivnit ne zcela probádané lidské vědomí. Může se stát, že nechtěně narušíme duševní rovnováhu člověka a způsobíme rozpad osobnosti.

Biotechnologickou a informačně technologickou revoluci zahájili nevolení vědci, inženýři a podnikatelé, aniž by měli nejmenší zdání o politickém dopadu své činnosti. Zatím se nezdá, že by si vlády a parlamenty se společenským rozvrtem dokázaly poradit, dokonce se těmito zásadními změnami ani nehodlají zabývat. Jediné, o čem se mluvilo v minulých amerických volbách, byl debakl soukromých emailů Hillary Clintonové.⁽³⁾ Ani jeden z prezidentských kandidátů se nezmínil o potenciálním dopadu automatizace na zaměstnanost. Pracovní místa mají podle Donalda Trumpa ochránit před Číňany a Mexičany cla a zatarasy na jižní hranici Spojených států.⁽⁴⁾ Neměl prezident raději varovat voliče před algoritmy a navrhnout postavit požární zeď na hranici s Kalifornií, kde se nalézá Silicon Valley?

To by mohl být jeden z důvodů, proč voliči v srdci liberálního Západu ztrácejí víru v liberalismus a demokracii. Běžný člověk toho moc o umělé inteligenci a biotechnologiích neví, ale tuší, že ho budoucnost obloukem obchází. V takovém roce 1938 životní podmínky v Rusku, Německu nebo USA nebyly nijak valné, ale s výjimkou Židů a černochoů politici ujišťovali občany, že jim patří budoucnost. Propagandistické plakáty zobrazovaly horníky, hutníky i ženy v domácnosti v hrdinských pózách a obyčejný člověk si mohl myslet – vida, to jsem já, budoucnost patří mně!⁽⁵⁾

V roce 2019 se řadový občan cítí zbytečný. Z mnohomluvných diskuzí vládních think-tanků a high-tech konferencí k němu doléhají podivná cizí slova – globalizace, blockchain,

genetické inženýrství, umělá inteligence. Jasně je jen jedno, že se nemluví o něm. Liberální příběh se ho týkal, ale ve světě kyborgů a algoritmů si připadá jako cizinec.

Ve 20. století se proti vykořisťování vzbouřily masy a svou klíčovou hospodářskou roli proměnily v politickou moc. Nyní mají pocit, že se ocitly na vedlejší koleji, a zoufale se pokoušejí využít svou voličskou sílu, než bude příliš pozdě. Brexit a Trumpův vzestup míří opačným směrem než socialistické revoluce v Rusku, v Číně nebo na Kubě. Ty nabídky moc bezmocným, ale ekonomicky nepostradatelným lidem – jenže ti dnes ztrácejí hospodářský význam. Jednou se možná lidé vzbouří, ale nikoli proti vykořisťovatelům, nýbrž proti nové hospodářské elitě, která je už nebude potřebovat.⁽⁶⁾ Dokážou pak zvítězit? S vlastní bezvýznamností se bojuje velmi těžce.

Liberální fénix

Liberalismus dnes neprochází krizí poprvé ani naposled. Už v druhé půli 19. století, kdy získával na Západě vliv, procházel velkou krizí důvěry. První éra globalizace a liberalizace skončila v krvavé lázni první světové války, kdy globální pochod pokroku zastavila mocenská politika imperialistů. Po atentátu na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu se ukázalo, že navzdory liberálním ústavám daly evropské mocnosti průchod své rozpínavosti. Místo sjednocování světa a mírumilovného obchodu se rozhodly mezi sebou brutálně bojovat, jako by se chtěly předhánět, kdo urve větší část

zeměkoule. A přesto liberalismus bitevní vřavy nejen přežil, ale získal dokonce na prestiži, protože mohl slíbit, že jednou provždy skoncuje se všemi válkami. Nepředstavitelná jatka války zdiskreditovala imperialismus a osvobozená humanita mohla konečně nastoupit cestu k novému světovému řádu svobody a míru.

Objevil se ale Adolf Hitler a ve třicátých letech se vábení fašismu zdálo mnohým neodolatelné, tak jako později v padesátých a šedesátých letech zachvátilo západní mládež nadšení z Che Guevary. Budoucnost tehdy patřila komunismu a zdálo se, že se liberalismus opět nachází v posledním tažení. Nakonec ale nad gulagem zvítězil supermarket. Ukázalo se, že liberalismus je životaschopnější a dynamičtější než jeho protivníci. Porazil imperialismus, fašismus i komunismus kromě jiného i proto, že přijal některé jejich ideály a praktiky. Z komunistické ideologie si vypůjčil potřebu empatie a víru v rovnost všech lidí, kterou nakonec postavil na roveň svobody.

Liberalismus byl původně výsadou evropského středního stavu mužů a vůči špatnému postavení dělníků, žen, menšin a koloniálních poddaným se zdál být netečný. Když Britové a Francouzi po vítězství v roce 1918 nadšeně mluvili o svobodě, netýkalo se to obyvatel jejich světových říší. Indické hnutí za nezávislost skončilo v roce 1919 amritsarským masakrem, kdy britská armáda postřílela několik set neozbrojených demonstrantů.

Ani po druhé světové válce neměli západní liberálové zájem rozšířit své univerzální hodnoty na Východ. První, co Holanďany napadlo, když se konečně po pěti letech brutální nacistické okupace dočkali svobody, bylo poslat armádu na druhý konec světa, aby získali zpátky Indonésii. V roce 1940

se po čtyřech dnech bojů vzdali vlastní nezávislosti, a nyní byli ochotni čtyři roky zuřivě válčit, aby si podřídili domorodce za oceánem. Nelze se divit, že mnohá národní osvobozenecká hnutí vkládala naděje do Moskvy nebo Pekingu, a nikoli do samozvaných západních zastánců svobody.

Postupně se ale liberalismu podařilo rozšířit obzor a přinejmenším teoreticky uznat svobodu a práva všech lidí bez výjimky. A nejen to, osvojil si i komunistický program všeobecného sociálního zabezpečení, bez něhož by neměla politická svoboda valný význam a jenž slučuje demokracii, lidská práva, státem dotované vzdělání a zdravotní pojištění. I superkapitalistické Spojené státy si dnes uvědomují, že ochrana svobody není možná bez určité míry státního zaopatření. Hladem umírající děti nemohou být svobodné.

Když v devadesátých letech minulého století oslavovali myslitelé i politici „konec dějin“, nepochybovali, že všechny zásadní politické a ekonomické problémy jsou minulostí a liberální nabídka demokracie, lidských i občanských práv, tržního hospodářství a sociálního zabezpečení nemá chybu ani konkurenci. Byli přesvědčeni, že je jen otázkou času, kdy se rozšíří po světě, překoná zbylé překážky, zlikviduje hranice a vytvoří z lidstva jedinou svobodnou globální komunitu.⁽⁷⁾

Konec dějin nenastal – do amerického prezidentského úřadu nastoupil Donald Trump a my se nyní nacházíme ve zcela odlišné fázi vývoje. Liberalismus postrádá ideologického protivníka, jako byl imperialismus, fašismus nebo komunismus. Prezidentův odpor vůči němu je bezvýznamný.

Zatímco každé hlavní hnutí 20. století mělo svou vizi nového lidstva, Trump nenabízí nic, nehodlá určovat a prosazovat žádnou globální představu světa, dokonce se domnívá, že by

to byla zásadní chyba. Ani zastánci brexitu nemají pro svou zemi žádný plán. Zajímavé je, že většina zastánců vystoupení z Evropské unie neodmítá liberální zásady společnosti – ztratili pouze víru v globalizaci. Nadále uznávají demokracii, svobodný trh, lidská práva a sociální zodpovědnost, domnívají se však, že se tyto pěkné vymoženosti mají zastavit na hranicích, protože s nepřizpůsobivými imigranty jsou neudržitelné. Věří, že k zachování svobody a blahobytu v Británii nebo v Americe je nutné postavit zeď a nežádoucí cizince k sobě nepouštět. Cizinců se liberalismus netýká.

Nástup čínské supervelmoci nám ukazuje přímo zrcadlový obraz Západu. Vláda jedné strany sice doma nehodlá zavádět větší politickou svobodu, ale vůči světu je mnohem svobodomyslnější. Volný obchod a mezinárodní spolupráce jí vyhovují. Diktátor Si Ťin-pching se v této záležitosti podobá Obamovi, marxleninismus mu v internacionalismu nepřekáží. Čína je s liberálním mezinárodním řádem nadmíru spokojená.

Obrozené Rusko se naopak tradičně považuje za soupeře globálního liberálního řádu, a přestože posiluje svou vojenskou moc, je ideologicky vyprázdněné. Ačkoli je autokrat Putin doma oblíbený a někteří pravicoví nacionalisté ve světě ho obdivují, nenabízí nový globální světonázor a nemá, čím by nadchl nezaměstnané Španěly, nespokojené Brazilce či naivně optimistické studenty z Cambridge.

Rusko nepředstavuje ideologickou alternativu vůči liberalismu, nabízí pouze svou politickou praxi, vládu oligarchů, která si přivlastnila bohatství země a využívá je k ovládnutí médií, aby skryla svou činnost a upevnila si moc. Jestliže platí o demokracii bonmot Abrahama Lincolna, že všechny lidi lze

nějaký čas oblbovat, některé dokonce stále, nikoli ale všechny donekonečna, tak je to proto, že zkorumpovaná vláda nedokáže zajistit slušnou životní úroveň. Dříve nebo později si to občané uvědomí a takovou vládu svrhnou. Ovládne-li ale oligarchie média a zbaví-li občany možnosti získat pravdivé informace, Lincolnova logika se zhroutí, veřejnost nepozná celou pravdu, vládnoucí moc obviní skutečné i smyšlené nepřátele státu, pozornost lidí obrátí k vnějšímu nebezpečí a znemožní opozici, aby se prosadila.

Diktatura oligarchie vytváří atmosféru permanentní krize a snadno potlačí veřejnou kritiku špatně fungujícího zdravotnictví, případně projevy nespokojenosti se znečištěným životním prostředím. Ohrožuje-li národ invaze nebo hrozba děsivého rozvratu, kdo by se staral o malicherné problémy s přetíženými nemocnicemi nebo ochranou vodních zdrojů? Nekonečným vyvoláváním krize si zkorumpovaná vláda dokáže zajistit moc na dlouhou dobu.⁽⁸⁾

Ačkoli má taková moc velkou životaschopnost, jistě není modelem hodným následování. Nemá žádnou vlastní vizi a na rozdíl od ideologií minulosti pouze vytváří kouřovou clonu z různorodých myšlenek. Vládnoucí oligarchové se sice hlásí k demokracii, nacionalismu nebo pravoslavnému křesťanství, ale sami jim nevěří. Šovinisté ve Francii a Británii obdivují Putina a dovolávají se jeho pomoci, ale jejich voliči by nikdy nechtěli žít pod vládou neomezenou zákony, ve státě kolabujících veřejných služeb, chorobné korupce a šílené nerovnosti, jaká nemá ve světě obdoby. Podle statistiky ročních příjmů má 10 procent nejbohatších Rusů k dispozici 87 procent HDP.⁽⁹⁾ Kolik asi dělnických voličů *Front National* by si přálo, aby Francie následovala ruský příklad?

Lidé jak známo hlasují nohama. Během svých cest po světě jsem se setkal s mnoha lidmi, kteří by rádi emigrovali do Ameriky, Německa nebo Kanady, dokonce jsem zaznamenal i několik zájemců o Čínu nebo Japonsko, ale nikdy jsem nenarazil na nikoho, kdo by snil o životě v Rusku.

Pokud jde o „globální islám“, ten vábí jen velmi omezený počet Syřanů nebo Iráčanů ovlivněných extrémní interpretací Koránu a pak odcizenou muslimskou mládež v Evropě. Jak nesmyslná je představa, že by se státy jako Řecko, Jižní Afrika či Kanada a Jižní Korea chtěly zbavit svých problémů připojením ke světovému chalífátu! Hlasování nohama platí i v tomto případě. Za každého mladíka z Německa, jenž se vydal na Blízký východ pomáhat muslimské teokracii, by nejméně sto jeho blízkovýchodních vrstevníků rádo vyrazilo na cestu v opačném směru a vyměnilo si s ním život v liberálním Německu.

To je naprostý důkaz, že krize liberalismu není tak zlá. Pokud někdo z vývoje několika posledních let propadá zoufalství, měl by si připomenout, jak hrozně to vypadalo v letech 1918, 1938 nebo v roce 1968. Liberální systém lidé hned tak neopustí, protože nemají nic jiného, za čím by šli. Dnes se sice rozčílili a ušetřili systému kopanec, ale nakonec se zcela jistě vrátí.

Nelze vyloučit ani opačnou možnost, že se lidé vzdají víry v globální svět a budou znovu hledat útočiště v náboženských a nacionalistických pohádkách. Národní hnutí hrála ve 20. století významnou politickou roli, postrádala ale univerzální vizi a zeměkoule se stala mozaikou národních států. Ať šlo o zápas indonéských povstalců za nezávislost na Holanďanech, nebo o boj za svobodný Vietnam, ani indonéští, ani vietnamští

nacionalisté neměli vizi pro lidstvo, žádný recept na svobodné soužití národních států. Nevěděli, jak se vypořádat s globálním problémem, jaký tehdy reálně představovalo nebezpečí nukleární války, a proto jim v binárním světě nezbývalo než přijmout komunistické či liberální východisko.

Dnešní ztráta důvěry v liberalismus i komunismus by ovšem mohla znevážit i samu myšlenku světového řádu. Proč by měli vietnamští vesničané věřit nějakému německému mluvkovvi z Trevíru nebo kapitalistovi z Manchesteru? Neměla by se každá země řídit svou vlastní starobyklou tradicí? Neměli by si obyvatelé Západu raději vzít dovolenou a přestat se snažit řídit svět?

Jako by se právě toto nyní dělo. Nostalgie po zlatém věku dávné minulosti plíživě zaplňuje prázdno uvolněné liberalismem. Trump zahájil americký izolacionismus heslem „Učiňme Ameriku opět velikou!“, jako by osmdesátá či padesátá léta byla ve Spojených státech nějakou úžasnou érou dokonalé společnosti a občané by se měli pokusit ji vzkřísit. Voliči brexitu sní o dávné imperiální moci, jako kdyby se chtěli vrátit pod vládu královny Viktorie, jako by si ve věku internetu a globálního oteplování mohli užívat „nádherné izolace“ oněch časů. Čínská oligarchie objevila tradiční imperiální a konfuciánské dědictví jako dodatek a náhražku za pochybnou importovanou západní ideologii marxismu. Putin zakrývá zkorumpovanou oligarchii slibem obnovení carského impéria. Sto let po bolševickém převratu se má od Baltu až po Kavkaz znovu skví vláda ruského samoděržaví a nacionalismu podpíraná pravoslavnou zbožností.

Podobně tesklivé snění o nacionalismu a náboženské tradici posilují režimy v Indii, Polsku, Turecku i mnoha dalších

států. Nikde však nejsou tyto fantazie tak extrémní jako na Blízkém východě, kde islamisté usilují obnovit společnost založenou Prorokem v Medíně před 1400 lety, a židovští fundamentalisté je dokonce hodlají trumfnout návratem do biblických časů před 2500 roky. Někteří ministři izraelské vládní koalice otevřeně hovoří o potřebě rozšířit území státu, aby jeho hranice odpovídaly rozloze dávného Izraele; rádi by dokonce vybudovali Jeruzalémský chrám a obnovili biblické právo.⁽¹⁰⁾

Vyděšené liberální elity doufají, že se lidstvo k liberalismu vrátí dřív, než bude pozdě. Ve svém posledním projevu v OSN v září 2016 varoval prezident Barack Obama před návratem do konfliktního světa rozděleného podle starých národních, etnických a náboženských hranic. „Podstatou lidského pokroku jsou otevřené trhy, vláda zákona, lidská práva, demokracie a mezinárodní právo.“⁽¹¹⁾

Právem také zdůraznil, že navzdory všem nedostatkům má liberální řád na kontě lepší výsledky než ostatní režimy. Pod jeho křídly se lidem především zvýšila životní úroveň a nastal mír. Poprvé v dějinách umírá na infekce méně lidí než na stáří, na smrt z hladu méně než na obezitu a násilnou smrtí zahyne menší počet než následkem silničních a jiných nehod.

Avšak na největší problémy lidstva liberalismus žádnou odpověď nemá – jak se vyhnout ekologickému kolapsu a společenskému i politickému rozvratu způsobenému vědou a technikou? Lékem na sociální a politické konflikty byl hospodářský růst, a ten skutečně smířil proletariát s buržoazií, věřící s ateisty, domorodce s přistěhovalci, Evropany s Asiaty – všem totiž sliboval větší krajíc chleba. Trvalé zvyšování životní úrovně ovšem poškozují životní prostředí

a naprosto nepředstavuje odpověď na rozvrat společnosti, jež se hroutí pod tlakem nových technických vynálezů.

Právě liberální příběh a logika tržního hospodářství dosud vyvolávají naději na zvyšování všeobecného blahobytu. Od druhé poloviny 20. století se každé nové generaci – ať už v Americe, Číně, nebo v Turecku – dařilo lépe, získávala kvalitnější vzdělání, měla lepší lékařskou péči i vyšší příjem. V příštím desetiletí však působením nových technologií a zesilujících ekologických problémů zřejmě nastanou takové potíže, že další generace bude ráda, jestliže nezchudne.

Máme proto za úkol vymyslet novodobý univerzální příběh, neboť tak jako průmyslová revoluce zrodila nové ideologie, tak i nadcházející převratné biotechnologické a informační možnosti vyžadují svěží vizi. V příštích desetiletích vznikne potřeba velkého sebezpytování, aby byl vytvořen nový sociální a politický model. Nabídne snad náboženství a nacionalismus nějakou starou moudrost, jež nám unikla, nebo se liberalismus opět obnoví jako po minulých krizích? Možná nastává čas odříznout se od minulosti, překonat dějiny bohů i národů a vymyslet něco úplně nového, co by mohlo nahradit ideál svobody a rovnosti mezi lidmi.

Žádná shoda na ničem takovém zatím neexistuje. Nacházíme se v nihilistickém mezičase zlosti a zklamání. Nad ztrátou starých jistot stále ještě nesvítá naděje. Co dělat? Především bychom měli mírnit katastrofická proroctví záhuby a místo zděšení se naučit podívat. Panika je formou přílišného sebevědomí a nadřazené jistoty o vlastním bezchybném názoru, že já přece dobře vím, kam se zaslepený svět žene – kam jinam než do pekel. Zmatený údiv je skromnější a lépe vidí. Nač prorokovat blížící se apokalypsu, když mnohem rozumnější

je připustit, že nic takového nemůžeme vědět, protože světu dost dobře nerozumíme.

Než se podíváme na různé protichůdné možnosti budoucího vývoje a potencionálního rozuzlení nesnází, jež má lidstvo před sebou, je zapotřebí nejdříve pochopit, co nám vlastně věda a technika nabízejí. Radikální proměna světa biotechnologiemi a informačními technologiemi teprve nastává a je sporné, zda právě ona způsobila krizi liberalismu. Většina lidí na světě má o umělé inteligenci a jejím vlivu na život jen velmi mlhavou představu. Za několik desetiletí se nakupí problémy a tvrdé zkoušky, jaké lidé dosud nezažili, a každá globální vize, má-li získat jejich důvěru, je musí vzít v úvahu. Má-li liberalismus, nacionalismus, islám nebo nějaká nová víra získat vliv na uspořádání světa v roce 2050, bude muset umělé inteligenci, algoritmům velkých dat a bioinženýrství určit smysluplnou společenskou roli.

Jako příklad velkého dilematu, před které nás staví nová technika, může posloužit pracovní trh. Od roku 2015 jsem projezdil snad polovinu světa a měl jsem příležitost hovořit o problémech umělé inteligence, bioinženýrství a velkých dat s vládními úředníky, manažery, sociálními aktivisty i studenty. Kdykoli se moji posluchači začali nudit, stačilo pronést jediné kouzelné slůvko – nezaměstnanost. Technická revoluce vytlačí z trhu možná víc než miliardu lidí a vytvoří novou, neužitečnou třídu. S tak masivním rozkladem společnosti se žádná dnešní politická ideologie neumí vyrovnat. Mluvit o technologiích se může zdát vzdálené nebo abstraktní, ale vůči reálné hrozbě masové nezaměstnanosti, jež se může týkat i mě, není už tak snadné zůstat lhostejný.

ZAMĚŠTNÁNÍ

Až vyrosteš, budeš možná bez práce

O struktuře pracovního trhu v roce 2050 nemáme nejmenší ponětí. Všeobecně se však soudí, že automatizace změní téměř každou profesi, nejen ty průmyslové, jako je třeba výroba jogurtů, ale i takové, jako je cvičení jógy. Kdy k tomu dojde a jaká změna to bude, v tom nepanuje shoda. Jedni se domnívají, že během jednoho nebo dvou desetiletí ztratí práci miliarda lidí, jiní naopak soudí, že v delší časové perspektivě obsluha robotů a vyšší životní úroveň vytvoří nový typ zaměstnanosti a nahradí tak ztrátu pracovních míst.

Blíží se hrozivý společenský rozvrat, nebo jsou takové předpovědi jen dalším hloupým příkladem vyděšených lidí, kteří kdysi v Anglii rozbíjeli nové stroje? Těžko říct. Obavy, že automatizace způsobí masovou nezaměstnanost, se objevují už od konce 19. století, a zatím se nevyplnily. Každá ztráta pracovního místa od počátku průmyslové revoluce vytvořila časem nejméně jedno nové a průměrná životní úroveň výrazně vzrostla.⁽¹²⁾ Dnes ale existují velmi dobré důvody, abychom se domnívali, že se jedná o zásadní systémovou změnu.

Lidskou práci můžeme rozlišit na tělesnou a duševní. Stroje soutěží s manuální činností lidí, ale ti si udržují nad nimi naprostou nadvládu svou inteligencí a schopností poznávat. Čím více však stroje nahrazovaly mechanickou práci, tím větší vznikala potřeba servisu a nutnost duševního úsilí, především umění analyzovat, komunikovat a chápat lidské emoce. Dnes ale umělá inteligence poznávací schopnosti člověka včetně emocionálního porozumění hravě předčí.⁽¹³⁾ A protože mimo fyzickou nebo duševní práci neexistuje žádný další obor, nastává konec dosavadní lidské nadřazenosti. Třetí možnost prostě není.

Umělá inteligence neznamená jen výkonnější a chytřejší počítače, je naprosto převratná, je technickým průnikem věd o životě a společnosti. Čím lépe rozumíme vzájemnému působení biochemických impulsů, v nichž se odehrávají lidské emoce, přání a volby, tím snadněji budou počítače odkrývat a předvídat naše chování a rozhodnutí, to znamená, že hravě nahradí řidiče, bankéře i právníky.

Neurologický a ekonomický výzkum chování postoupil v poslední době tak daleko, že umožnil vědcům rozpitvat vzorce lidské volby a odhalit důvody, jež vedou k výběru stravy nebo životního partnera. Miliardy neuronů ve zlomku vteřiny podle převažující pravděpodobnosti volí to, co nám připadá, že chceme. Tajemství svobodné vůle zaniklo a tolik oslavovaná „lidská intuice“ není nic jiného než bleskové rozpoznání předem dané předlohy.⁽¹⁴⁾ Dobří řidiči, bankéři či právníci nemají žádnou magickou předtuchu o silničním provozu, investicích nebo vyjednávání; řídí se zkušeností s opakovanými jevy, a proto se vyhnou nepozornému chodci, nerozvážnému dlužníkovi nebo podvodníkovi. Je ovšem zjištěno, že

biochemické algoritmy nefungují dokonale a v městské džungli často operují na principu návyku zakódovaného z africké savany, a tak se nelze divit, že se řidiči, bankéři a právníci někdy dopouštějí i primitivních chyb.

A právě proto umělá inteligence trumfne člověka zejména v oblastech, kde je údajně zapotřebí intuice. S mystikou lidského ducha si možná neporadí, ale s neuronovou sítí a výpočtem pravděpodobné volby určené daným vzorcem zcela jistě. Má totiž výhodu odhadnout lépe právě to, čemu říkáme „čuch na lidi“, protože řídit vozidlo na rušné ulici plné chodců, půjčovat peníze neznámému člověku nebo vyjednat obchodní smlouvu znamená správně určit emoce a přání druhých. Neskočí mi to dítě do silnice, není ten člověk v perfektním obleku podvodník, myslí ten právník svou hrozbu vážně nebo blafuje? Dokud se lidé domnívali, že o všem rozhoduje nemateriální duch, bylo jasné, že s ním si počítače neporadí, ale jakmile se zjistilo, že za vším není nic jiného než biochemické algoritmy, vyšlo najevo, že je počítač rozluští mnohem snáz než homo sapiens.

Aniž to možná tušíme, rozhodujeme se podle výrazu tváře, zabarvení hlasu, bezděčných pohybů rukou, či dokonce pachu těla. Náš mozek analyzuje de facto biochemické vzorce chování, ale umělá inteligence to dokáže mnohem lépe, má lepší senzory a je daleko preciznější a spolehlivější než člověk. Ztrátu pracovních míst ovšem nezpůsobí samotná informatika, stane se tak teprve v součinnosti s biotechnologiemi. Cesta od skeneru funkční magnetické rezonance k omezenému trhu práce bude ještě dlouhá a křivolaká, ale je záležitostí jen několika desetiletí. Dnešní výzkum malého mozku a amygdaly (paměti emocí) už je na takové výši, že počítače časem nahradí psychiatry i osobní ochranu.

Umělá inteligence překoná lidské vlohy donedávna považované za naprosto jedinečné. Její nadlidské možnosti jsou zcela nesrovnatelné se schopnostmi člověka, rozdíl mezi ní a lidským pracovníkem není kvantitativní, nýbrž kvalitativní, protože má větší přizpůsobivost, a hlavně schopnost propojování. Není totiž vůbec jednoduché propojit lidské jedince navzájem a vytvořit perfektně fungující tým a systém. S počítači je to snadné, neboť mezi nimi neexistují psychické rozdíly. Jsou neosobní a lze je snadno začlenit do flexibilní sítě. To neznamená, že bude zapotřebí miliony lidských jedinců nahradit miliony počítačů a robotů, vznikne ale integrovaná síť, a ta svým kolektivním mozkiem zastoupí spolupráci lidí. Automatizace neznamená nahrazení člověka robotem, nýbrž vybudování mnohem výkonnější organizace.

Podívejme se na příklad z dopravy. Kolik řidičů zaregistruje všechny změny pravidel silničního provozu a kolik z nich se dopouští chyb? Potkají-li se dva řidiči na křižovatce, ne vždy správně odhadnou záměr toho druhého. Samořídící auta jsou navzájem propojená jediným algoritmem, a když se setkají, budou se chovat jako dvojice, nikoli samostatně. Možnost srážky proto bude mizivá. A když ministerstvo dopravy změní pravidla, všechna vozidla v systému se o tom okamžitě dozvědí a budou se novou informací do puntíku řídit.⁽¹⁵⁾

Platí to i globálně. Světová zdravotnická organizace nemůže okamžitě informovat všechny lékaře na světě o výskytu nové nemoci nebo léku, kdežto sto milionů umělých inteligentních doktorů si ve zlomku vteřiny nové poznatky nejen doplní, ale oznámí systému i výsledky nové léčby. Za tak ohromnou výhodu systémového propojení a zpětné vazby

bude u některých profesí stát za to nahradit i pracovníky, kteří by možná jednotlivě pracovali lépe než algoritmus.

Lze pochopitelně namítnout, že počítačová síť postrádá výhodu lidské individuality. Když se jeden lékař zmýlí, nedojde k úmrtí stejně diagnostikovaných pacientů po celém světě a nezastaví se výzkum všech nových léků. Mohla by chyba v jednotném systému způsobit katastrofu? Nikoli. Integrované počítače jsou schopné maximalizovat výhodu vzájemné interakce, pacient se může napojit na jiné algoritmy v síti a bude mít možnost úsudek mnoha umělých inteligentních doktorů porovnávat. Nelíbilo se vám, co řekl doktor zprostředkovaný IBM, prosím, i na úpatí Kilimandžára se můžete spojit s doktorem zprostředkovaným Baidu a požádat o jeho názor.

Jaký nepředstavitelný prospěch z toho lidstvu kyne! Umělí inteligentní lékaři poskytnou lepší a levnější péči miliardám lidí a pomohou zejména těm, kteří dosud žádnou nemají. Poslední venkovan s chytrým telefonem v zaostalé zemi může mít díky učenívým algoritmům a biometrickým čidlům lékařskou pomoc, o níž se dnes nesní ani boháčům, protože sebelepší soukromá nemocnice na tak vysoké úrovni zatím neexistuje.⁽¹⁶⁾

Samořídící auta poskytnou levnější a kvalitnější dopravu a sníží četnost smrtelných úrazů na minimum. Na silnicích světa hyne více než milion lidí ročně, což je dvojnásobek v porovnání se všemi současnými válečnými konflikty, zločiny a terorismem.⁽¹⁷⁾ Více než 90 procent všech srážek způsobuje zejména vliv alkoholu, telefonování, nepozornost, únava, mikrospánek nebo příliš rychlá jízda. Národní úřad pro bezpečnost silničního provozu v Americe (NHTSA) odhadl, že v roce 2012 měli 31 procento smrtelných úrazů na svědomí

opilí řidiči, 30 procent zavinila nepřiměřeně rychlá jízda a 21 procento lidská nepozornost.⁽¹⁸⁾ Samočinné vozy podobnými neduhy netrpí, a přestože mají také své problémy a všem nehodám se nevyhnou, jejich zavedení by snížilo úmrtnost na silnicích o 90 procent.⁽¹⁹⁾ Každý rok by se tak zachránil život téměř jednoho milionu lidí.

Usilovat o zajištění pracovních míst v takové situaci a snažit se zastavit proces automatizace zejména v dopravě nebo v lékařství by bylo naprostým šílenstvím. Máme morální povinnost chránit lidské životy, nikoli jednotlivá zaměstnání. Přebyteční řidiči a doktoři si prostě budou muset najít jinou práci.

Mozart ve stroji

V krátkodobém výhledu umělá inteligence jistě nezlikviduje celá průmyslová odvětví. Automatizace hravě nahradí především úzkou specializaci, se složitějšími úkony, jež vyžadují několik dovedností najednou a někdy i improvizaci při řešení nepředvídatelné situace, si hned tak neporadí.

Lékaři se často zabývají poměrně jednoduchým rozbořením informací potřebných k diagnóze, zato povolání zdravotní sestry, to už vyžaduje velkou zručnost a sebeovládání, má-li se šikovně aplikovat bolestivá injekce, vyměnit obvaz, nebo dokonce udržet pod kontrolou agresivní pacient. Umělého inteligentního lékaře budeme mít zřejmě k dispozici mnohem dříve, než se dočkáme spolehlivé robotické ošetřovatelky.⁽²⁰⁾

Pečovatelská služba v léčebně dlouhodobě nemocných nebo přestárých osob zůstane ještě drahá léta výsadou lidské práce. Už dnes značné prodloužení života vytvořilo z péče o seniory nejrychleji rostoucí segment pracovního trhu.

Další možnou překážkou automatizace je také lidská tvořivost. Zbavíme se sice prodavače hudby – už dnes si ji lze pohodlně stáhnout do počítače – ale skladatele, hudebníky a zpěváky z masa a kostí budeme potřebovat nejen kvůli nové tvorbě, ale i proto, že jsme na nich závislí, aby nám v nepřehledném množství hudebních skladeb ukazovali cestu.

V dlouhodobé perspektivě však žádná lidská práce nemůže být před automatizací v bezpečí. Ani umělci nemají nic jisté. Jestliže se umění zabývá lidskými emocemi a tvořivost chápeme jako inspiraci a přenos psychologické zkušenosti do našeho vědomí, pak jednou možná algoritmy budou moci probouzet v člověku nové pocity stejně a snad dokonaleji než Shakespeare, Kandinskij nebo Beyoncé.

Dnes už víme, že v případě umění nejde o mystickou záležitost, ale o výsledek biochemického procesu. Učící se algoritmus už možná v nedaleké budoucnosti umožní analyzovat biometrická data z našich tělesných čidel, určí psychologický typ osobnosti a změří její proměnlivé nálady, aby precizně naprogramoval emocionální vliv hudební skladby nebo písničky.⁽²¹⁾

Analýza velkých dat se zaměří především na hudbu, neboť vstupy a výstupy se zde dají dokonale matematicky analyzovat. Zvukové vlny mají jasný číselný řád a vyvolávají nervové bouře řídicí se elektrochemickými vzorci. Ještě pár desítek let výzkumu, a algoritmus nabitý několika miliony záznamů hudební zkušenosti bude předvídat, jaké vstupy jsou potřeba k dosažení žádoucího výsledku.⁽²²⁾

Představte si, že jste právě měla ošklivou hádku s přítelem. Algoritmus vám okamžitě zjistí míru a způsob vašeho emocionálního zmatku a na základě vašeho aktuálního osobního psychického rozpoložení doporučí hudbu přesně na míru vaší úzkosti a deprese. Naladí se na vaši stísněnost a vybere správnou povzbuzující melodii, jež má takové účinky proto, že ve vašem podvědomí navazuje na nějakou milou vzpomínku z dětství, o níž už ani nemusíte vědět. Tohle nesvede žádný lidský diskžokej.

Můžete namítnout, že umělá inteligence nakonec zahubí vrozenou pohodu, protože nás uzavře do přediva našich existujících emocí, takže přestaneme získávat nové hudební zkušenosti. Žádný problém, stačí algoritmus naprogramovat na pět procent náhodně vybraných žánrů, a on nás už vystaví působení například exotické lidové hudby gamelan z Indonésie nebo Rossiniho opery, kterou bychom si sami nikdy nevybrali. Časem by umělá inteligence rozpoznala nové reakce a naprogramovala náhodný výběr na novou optimální úroveň spokojenosti, řekněme na tři procenta, nebo naopak úroveň zvýšila na osm.

Závažnější otázkou je problém, jak by mohl algoritmus určit směřování lidských emocí. Má vás po hádce s přítelem povzbuzovat ve smutku, nebo v pocitu úlevy? Má se slepě řídit škálou dobrých a špatných pocitů? I smutek je někdy potřebný. To se ovšem týká každého diskžokeje či hudebníka. Problém algoritmu nabízí hned několik zajímavých řešení.

Jednou z možností je nechat člověka, aby sám hodnotil své pocity, jak se mu zlíbí. Bude-li se chtít vyžívat v sebelítosti, nebo skákat radostí, algoritmus jej poslechne na slovo. Nakonec se naučí jeho přání rozpoznat i bez jeho vědomí.

Pro toho, kdo si sám příliš nedůvěřuje, se nabízí možnost, aby si pro svůj algoritmus vybral dobrého psychologa. Když vás opustí přítel, může se s vámi algoritmus vydat na cestu po pěti hudebních zastávkách. Začít můžete s Bobby McFerrinem (Don't Worry Be Happy), pak se můžete zlobit na Alanis Morisset (You Oughta Know), dohadovat se s Jacquesem Brelem (Ne me quitte pas) nebo se doprošovat jako Paul Young (Come Back and Stay). Zbývá ještě možnost ponořit se do studně zoufalství s Adele (Someone Like You nebo Hello) anebo to udělat jako Gloria Gaynor (I Will Survive).

Algoritmus si také může pohrávat s melodií a textem, různě je upravovat, aby lépe odpovídaly osobní náladě i návykům. Poznává například, že vám jedno místo ve vaší oblíbené písničce moc nesedí, protože se na něm tlukot srdce pokaždé trochu zadrhne a hladina oxytocinu se nepatrně sníží. Není nic snazšího než otravnou část upravit nebo vypustit.

Algoritmy budou jednou skládat melodie podle lidských emocí, jako by emoce tiskly klávesy piana. Biometrická data poslouží jako podklad pro osobnostní jedinečnou melodii, kterou oceníte jen vy. Říká se, že umělecké dílo promlouvá k lidem, protože ti mají pocit, jako by bylo psáno přímo pro ně. Bude-li ale výsledkem přesných osobních dat, může to vést k překvapivému a poněkud děsivému důsledku, že umělecké dílo bude ušito přesně na míru každého člověka. Místo toho neznámého, jenž možná zlomil srdce Adele nebo Morisset, vám Facebook poskytne personalizovanou písničku o darebákovi, co vás právě opustil. Text i melodie vám připomenou společně prožité chvíle, jež nikdo jiný nezná.

Je dost dobře možné, že takový výtvar velkou díru do světa neudělá, protože lidé dají přednost všeobecně oblíbeným

šlágrům. Kdo by chtěl tancovat na melodii známou jenom jedné osobě? Biometrická data milionů lidí ale umožní algoritmům vytvářet globální hity, jež poblázní celý svět a ovládnou taneční sály. Lidští hudebníci nebudou mít v konkurenci s algoritmy nejmenší šanci – jejich umění působí na biochemický systém, jež algoritmy budou znát mnohem dokonaleji.

Půjde pak ještě o opravdové umění? To záleží na definici. Přichází-li estetický prožitek prostě z ucha do mozku posluchače, pak ovšem biometrické algoritmy vytvoří ta největší umělecká díla. Jestliže ale umění je víc než emoce, jestliže vyjadřuje pravdu, která přesahuje biochemické vibrace, pak se algoritmy skutečnému umění nevyrovnají. Totéž ovšem platí i o lidech. Algoritmy přece nemusí konkurovat Čajkovskému nebo Dvořákovi, bohatě jim stačí, když budou úspěšnější třeba než Britney Spears.

Nová zaměstnání?

Mnohé tradiční profese jistě zaniknou, ale nepochybně se objeví nové. Praktické lékaře zabývající se rutinní diagnostikou a běžnou léčbou asi zastoupí umělá inteligence, to ale zároveň přinese velké finanční ohodnocení lékařům a dalším odborným pracovníkům ve výzkumu.⁽²³⁾ Lidé nebudou s roboty soutěžit, budou se zabývat jejich servisem a logistikou. Drony už dnes nahradily pilotovaná letadla a vykonávají dálkovou bezpečnostní kontrolu, analýzu dat i nové služby. Americká armáda zaměstnává třicet osob na každý Predator či Reaper

ve vzdušném prostoru nad Sýrií a vyhodnocením získaných informací se pak zabývá osmdesát i víc specialistů. Je paradoxní, že v roce 2015 americké letectvo náhle zjistilo, že má nedostatek pracovníků na řízení bezpilotních letadel.⁽²⁴⁾

Pro pracovní trh v roce 2050 nebude typická konkurence, nýbrž spolupráce umělé inteligence s lidmi. V bankovním sektoru nebo u policie budou lidé i roboti pracovat společně a nepochybně svou výkonností předčí nyní známé podniky se zaměstnanci a počítači. V roce 1997 sice Deep Blue z IBM vyhrál nad šachovým velmistrem Garrim Kasparovem, ale lidé proto nepřestali hrát šachy. Umělá inteligence naučila šachisty dokonaleji hrát, takže lidé pak po nějaký čas nad počítači zase vítězili. Podobně umělá inteligence vycvičí nejlepší detektivy, bankéře a vojáky v dějinách.⁽²⁵⁾

Nově vzniklé specializace budou mít přesto jeden háček, budou totiž vyžadovat poměrně značnou kvalifikaci a nevyřeší problém nezaměstnanosti většiny stávajících manuálních dělníků. Nové profese budou vznikat rychleji, než se stačí vyučit dostatečný počet osob. V předchozích vlnách automatizace vyměnili lidé jednu rutinní činnost za jinou. Mechanizace zemědělství ve dvacátých letech zaměstnala rolníka v továrně na traktory, přebytečný průmyslový dělník v osmdesátých letech sehnal práci u pokladny v supermarketu a na změnu svého zařazení nepotřeboval nějaké zvláštní úsilí. Přejít ze statku do továrny a z továrny do samoobsluhy vyžadoval jen minimální rekvalifikaci.

Až v roce 2050 automaty nahradí pokladního i dělníka v textilní továrně, ti se nedokážou přeškolit na výzkumníky rakoviny nebo operátory dronů. Neporadí si se složitými programy počítačů. V první světové válce bylo ještě možné

poslat miliony branců na frontu proti kulometům a na smrt, žádnou zvláštní kvalifikaci na to nepotřebovali. Chybějící odborné operátory a analytiky dat však americké vzdušné síly nemohou nahradit dělníky ze supermarketu, co kdyby si pak armáda spletla afghánskou svatební hostinu s konferencí Tálibánu?

A tak navzdory vzniku mnoha nových pracovních míst se možná vytvoří deklasovaná třída nezaměstnatelných, neužitečných lidí. Mohlo by hrozit, že nastane vysoká nezaměstnanost a současně bude nedostatek kvalifikovaných pracovníků. Kočí se kdysi přeškolili na taxikáře, ale nám hrozí osud přebytečných koní z 19. století, pro něž se už žádné využití nenašlo.⁽²⁶⁾

Před automatizací výroby a služeb nebude nikdo v bezpečí, neboť stroje i robotika se vylepšují a jsou stále výkonnější. I kdyby se nadlidským úsilím nějaký čtyřicetiletý pokladník z Kauflandu naučil řídit dron, musel by se nejspíš po deseti letech vývoje vojenské techniky opět přeškolit na něco jiného. Nestálý trh práce znemožní odborům, aby se organizovaly a zajistily svým členům lepší podmínky, než poskytují snadno zaměnitelné pozice brigádníků nebo práce na zkrácený úvazek.⁽²⁷⁾ Nelze hájit profesi, jež se náhle objevila a po krátkém čase zase mizí.

Podobně i v týmech lidsko-počítačových kentaurů možná zavládne místo životního partnerství spíš tahanice mezi lidmi a počítači. Pracovní skupina složená z lidí, tak jako Sherlock Holmes a dr. Watson, vytváří dlouhodobou hierarchii a rutinu. Avšak detektiv propojený s počítačovým Watsonem značky IBM, který vyhrál v roce 2011 americký televizní kvíz *Jeopardy!* (Ohrožení), ví, že rutina je cesta do záhuby a neměnné uspořádání výzva k revoluci. Včerejší poskok se stane

zítřejším vedoucím a všechny pracovní postupy se budou každý rok přepisovat.⁽²⁸⁾ Když se podíváme na vývoj šachu, vidíme, kam svět spěje. Několik let po porážce Kasparova slavila lidská spolupráce s počítačem velký úspěch, ale nakonec se počítače výrazně zlepšily, hráče vyřadily a začaly vítězit na celé čáře. Šachisté byli zbyteční.

Zlom nastal 7. prosince 2017, když počítač AlphaZero porazil StockFish 8 – světového šampiona z roku 2016. Ten byl nabit nepředstavitelnou šachovou zkušeností několika století a představoval naprostou špičku ve vývoji počítačové techniky. Ve vteřině dovedl promyslet 70 milionů šachových kombinací. Nic mu to však nebylo platné. AlphaZero sice uměl spočítat nejvýš 80 000 kombinací za vteřinu a nevěděl nic o šachové strategii (neznal dokonce ani všechna základní zahájení), ovládal však nejnovější zásady samoučícího procesu, takže dokázal hrát i sám proti sobě. Tento začátečník sehrál se StockFishem sto partií, z nichž 28 vyhrál a 72 remizoval, ani jednou tedy neprohrál. AlphaZero se od žádného člověka nic neučil, jeho strategie v mnoha vítězných partiích byla velmi nekonvenční, až se lidem zdála nepochopitelná. Z tohoto pohledu by se snad dalo říct, že tato strategie byla tvůrčí, možná dokonce geniální.

Uhodnete, jak dlouho tomuto počítači trvalo, než se naučil hrát šachy a byl připraven na zápas se StockFishem? Čtyři hodiny! Po dlouhá staletí byly šachy považovány za vrcholnou prověrku lidské inteligence. AlphaZero se na mistrovskou úroveň geniálního stratega bez pomoci lidského průvodce vypracoval z nuly za pouhých několik hodin.⁽²⁹⁾

Není jediný. Počítačové programy dnes běžně porázejí šachisty, a to nejen nadlidským výpočtem, ale i svou vlastní

novátorskou strategií. Na šachových turnajích dnes musí rozhodčí hlídat hráče, aby nepodváděli a tajně nehledali pomoc u počítače. Podvodníky může prozradit originalita jejich hry, nápadně nezvyklý tah je totiž podezřelý. V šachové disciplíně dnes panuje tak ohromná tvořivost počítačů, že to vypadá, jako by tato hra byla předzvěstí budoucnosti a smutný osud šachistů příznakem veškeré lidské spolupráce s umělou inteligencí v nejrůznějších oborech: v bankovníctví, lékařství nebo v bezpečnostních složkách.⁽³⁰⁾

Nový typ práce a potřeba školit nové zaměstnance se samozřejmě neobjeví náhle, revoluce umělé inteligence není jednorázový jev, ale pracovní trh už zřejmě rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou nikdy nenalezne. Rozvrat lze očekávat ve stále větších vlnách, ostatně už dnes mladí lidé dobře vědí, že nebudou pracovat celý život ve stejném zaměstnání.⁽³¹⁾ Nejen představa stále téhož zaměstnání, ale i celoživotní profese v jediném oboru bude lidem okolo roku 2050 připadat předpotopní.

I kdybychom dokázali vymýšlet stále nové formy práce a podle potřeby přeškolovat pracovníky, je otázka, zda lidé mají dostatečnou emocionální výdrž, aby zvládli neustálé životní zvraty. Změna je pro lidský organismus velkou zátěží a už od počátku 21. století je zřejmé, jakou globální epidemií stresu působí hektický svět.⁽³²⁾ Těkavost pracovního trhu a nejistota každé kariéry narůstají a my nevíme, jak si s těmito problémy poradíme. Bez účinnějších antistresových cviků, meditace a nepochybně i antidepresiv by se homo sapiens zřejmě zhroutil. Neužitečná třída lidí by mohla vzniknout nejen z nedostatku pracovních příležitostí a potřebného vzdělání, ale i kvůli omezené duševní odolnosti.

Takové úvahy jsou samozřejmě značně hypotetické. Přestože automatizace v poslední době už rozvrátila některá průmyslová odvětví, nezpůsobila zatím masovou nezaměstnanost. Ta je dokonce v mnoha zemích (např. v Americe) na historicky nejnižší úrovni. Nevíme, jaký vliv budou mít samostatně se učící automaty na různá povolání, neboť jejich rozvoj nezávisí jen na technických inovacích, ale i na kultuře a politických rozhodnutích, a tak nelze přesně odhadnout jednotlivé fáze budoucího vývoje. Samořídící auta budou jistě bezpečnější a levnější než řidiči, ale zákazníci a politici je mohou odmítnout a celá desetiletí blokovat jejich uvedení do provozu.

Bylo by však naivní a nebezpečné předpokládat, že nová pracovní místa dokážou zcela nahradit ta dřívější. Z faktu, že to tak zatím vždycky bylo, nijak nevyplývá, že za zcela odlišných podmínek automatizace to tak navždy zůstane. Bylo by proto nezodpovědné nebrat vážně nebezpečí sociálního rozvratu a masové nezaměstnanosti, a to i v případě, že se nám tyto jevy nezdají příliš pravděpodobné.

V 19. století vytvořila průmyslová revoluce nové podmínky a problémy, se kterými si tehdejší sociální a politický systém neuměl poradit. Feudální monarchie a tradiční náboženství nedokázaly vládnout průmyslové metropoli, uspokojit miliony vykořeněných dělníků a stabilizovat moderní hospodářství. Lidé proto hledali nový způsob soužití – liberální demokracii, komunistickou diktaturu nebo fašistický režim – a stálo je to více než sto let krvavých válek a revolucí. Stačí připomenout dětskou práci v dolech, jak ji popisuje Dickens, první světovou válku a velký ukrajinský hladomor (1932–1933), abychom si uvědomili, jakou strašlivou cenu lidstvo za rozpad starého řádu zaplatilo.